

Sovereignty and Chartered Companies: Objective facts, Subjective Foundations

Arezoo Rangchian^{1*}, Seyed Erfan Lajevardi²

1. Assistant Professor, Department of Law, Human Sciences Faculty, Shams Institute of Higher Education, Gonbad Kavous, Iran.

*Corresponding Author: Email: arangchian@shamsgonbad.ac.ir

2. Assistant Professor, Department of Law, Faculty of Law, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Email: erf.lajevardi@iactb.ac.ir

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:
Shahr-e- Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/JLR.2022.338985.2057

Received:
21 August 2022

Accepted:
23 October 2022

Published:
5 March 2024

A B S T R A C T

According to the theory of separation of sovereignty from Commercial Activities, companies do not exercise sovereignty; although this theory of French law has not been an accepted principle in all legal systems, including in Iran, where prior to the enactment of the Third Development Plan, public sector companies undertook sovereign duties too. In the seventeenth to nineteenth centuries, the entanglement of sovereignty-entrepreneurship led to granting sovereign, even military powers to concessionaire companies; separation of sovereignty-ownership by France also took place in the nineteenth century, in order to advance colonial goals and to avoid recognition of the rights of the chartered companies of other colonial powers. The exercise of corporate sovereignty has always been based on some legal principles: the Christian tradition and the criteria of discovery the non-

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

ecclesiastical natural law and the criteria of effective custody for recognition of ownership, and then, European public law and criteria of effective custody. In the nineteenth century, domestic public law was the legal system governing chartered companies; however, political developments led to the emergence of spheres of influence and the establishment of non-European states; eventually, direct confrontation of European states in the colonial territories led to the formation of nation-states, the elimination of corporate's proxy role despite their efficiency, and the end of chartered companies. Nevertheless, in the twentieth century, and especially in the early twenty-first century, International National Companies, with somewhat similar and, of course, non-colonial functions, became the means of exercising the extraterritorial sovereignty of their respective states.

Keywords: Colonialism, Governance, Commercial Activities, Chartered Company, International National Company, Spheres of Influence.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author contributions:

Arezoo Rangchian: Software, Investigation, Resources, Data Curation, Writing - Review & Editing.

Seyed Erfan Lajevardi: Conceptualization, Methodology, Formal analysis, Writing - Original Draft.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Rangchian, Arezoo & Seyed Erfan Lajevardi. "Sovereignty and Chartered Companies: Objective facts, Subjective Foundations". *Journal of Legal Research* 22, no. 56 (March 5, 2024): 429-463.

Extended Abstract

Acts of sovereignty means the actions that are taken to secure the interests of the society, the authority of the government and the sovereignty of the country, which are caused by the public power and are the monopoly of the government and other governing institutions. At the same time, relying on legal personality, the government can deal with transactions and other similar actions like other persons; In fact, occupations are actions that the government performs, similar to other members of the society, and its proceeds are considered government income. These two components, by using different legal bases, provide the grounds for the emergence of a commercial-sovereign entity that is recognized by the government, so it is from this point of view that we can see how legal entities are formed. In the relevant laws of that time, he realized that they also had sovereign powers. Governance is a relation of authority and the main purpose of chartered companies from the exercise of governance has been profitability from the very beginning. In the 17th century, legal personality was an institution arising from public law, which could be created with the approval of the sovereign, through the issuance of a license; At the same time, the granting of legal personality to chartered companies has coincided with the delegation of at least part of the governing powers to them.

The entanglement of the commercial-sovereign powers of the companies is evident in the franchises. According to the charter of the Dutch East India Company the violation of the charter was considered a violation of the sovereign decree. The rule of prohibiting the establishment of a company, without a license and outside of public law, continued in the 18th century; Before the emergence of non-privileged registered companies in the 19th century, the granting of legal personality to companies, within the framework of public law, was subject to the condition of providing public benefits; And from this point of view, the life of chartered companies, for the exercise of extraterritorial sovereignty, has been dependent on moving within the framework of the general policies of the government and exercising power on behalf of the government.

The practices of corporate governance and colonialism, in their time, were based on legal foundations; These foundations in historical order are: Christian tradition, natural law, European public law and domestic public law at the end of the 19th century, with the spread of international law in non-European countries. They broke up. Although today, the theory of governance-management is taken for granted, according to which, companies are deprived of the power of governance. But, at least, one of the most important functions of concession companies in the seventeenth and nineteenth centuries was the exercise of colonial rule, so as to guarantee the profitability of the concession company and

the development of the empire of the respective state. In order to achieve such goals, chartered companies had extensive legislative, executive, judicial and even military powers until the end of the 19th century. The countries that did not accept the secular authority of the church established privileged companies based on natural law or a non-church reading of religious law, in the framework of which effective possession led to the creation of ownership without the recognition of the church. Natural rights created ownership for a real person; and does not provide a basis for establishing sovereignty; Therefore, European public law took the criterion of effective possession from natural rights and identified it to establish sovereignty. By denying the rights resulting from the effective seizure of chartered companies by some European countries, franchises were valid only within the framework of domestic law, without being recognized by the subjects of other countries. Therefore, chartered companies were considered an obstacle in the way of establishing new countries, and at the end of the 19th century, official colonialism, by accepting the equality of the newly established non-European countries, violated international law in its true sense. replaced the European common law; Thus, chartered companies were not equal actors in the international arena with emerging governments; And thus, despite being efficient, they reached the end of their lives.

In our world, the general belief is that the company has no sovereignty; However, even in the contemporary legal systems, there are glimpses of the continuity of the relationship between the government and the companies; Because the establishment of public companies that are established with the aim of providing public benefits is considered part of public rights. Today, the creation of transnational national companies is one of the manifestations of mutual relations between the government and companies, which are a relatively new concept in the international economy; These companies are basically state-owned or government-controlled companies; and have more coordination with the priorities and preferences of their respective governments; And for this reason, they also have preferential financial privileges, procurement services and government subsidy priorities. In the international arena as well, although today, the practice of extraterritorial sovereignty is different from the colonial pattern of previous centuries, but similar to the role of chartered companies in the practice of transnational sovereignty, a significant number of transnational national companies with the active support of the government , have become tools for implementing government policies in the international arena, and their priorities do not necessarily follow the logic of the market.

This trend shows that the historical institutions of public law still continue to exist in international trade. In the 21st century, national-transnational

companies have become tools for exercising extraterritorial sovereignty of their respective governments. Therefore, without knowing chartered companies and understanding the functions and legal foundations of their companies, it is not possible to explain the examples of sovereignty by national companies in the 20th century. The result is that chartered companies are not merely historical phenomena, and the influential role of respective governments in directing the activities of transnational national companies shows the similarities between chartered companies and national companies in exercising of sovereignty.

This Page Intentionally Left Blank

حاکمیت و شرکت‌های امتیازی: واقعیت‌های عینی، مبانی نظری

آرزو رنگچیان^۱، سید عرفان لاجوردی^۲

۱. استادیار، گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی، موسسه آموزش عالی شمس، گنبدکاووس، ایران.

*نویسنده مسئول: Email: masadeghi1998@yahoo.com

۲. استادیار، گروه حقوق، دانشکده حقوق، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

Email: erf.lajevardi@iact.ac.ir

چکیده:

طبق نظریه تفکیک حاکمیت از تصدی‌گری، شرکت‌ها اعمال حاکمیت نمی‌کنند؛ گرچه این نظریه حقوق فرانسه، اصل پذیرفته شده تمام نظام‌های حقوقی نبوده است. از جمله در ایران، پیش از تصویب قانون برنامه سوم توسعه، شرکت‌های دولتی، وظایف حاکمیتی نیز بر عهده داشتند. در سده‌های هفده - نوزده، درهم‌تنیدگی حاکمیت - مالکیت، به اعطای اختیارات حاکمیتی - تقنینی - اجرایی - قضایی و حتی نظامی به شرکت‌های امتیازی انجامید؛ تفکیک حاکمیت - مالکیت از سوی فرانسه نیز در سده نوزده، برای پیشبرد اهداف استعماری و خودداری از شناسایی حقوق شرکت‌های امتیازی سایر قدرت‌های استعماری صورت گرفت. در عین حال، اعمال حاکمیت شرکت‌ها، همواره بر مبانی حقوقی استوار بوده است: در سده‌های پانزده - شانزده، سنت مسیحی و معیار اکتشاف، در سده هفده، حقوق طبیعی غیرکلیسایی و معیار تصرف مؤثر، برای شناسایی مالکیت و سپس، حقوق عمومی اروپایی و معیار تصرف مؤثر برای شناسایی

پژوهش‌کده حقوق

نوع مقاله:

پژوهشی

DOI:

10.48300/ILR.2022.338985.2057

تاریخ دریافت:

۳۰ مرداد ۱۴۰۱

تاریخ پذیرش:

۱ آبان ۱۴۰۱

تاریخ انتشار:

۱۵ اسفند ۱۴۰۲

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز 4.0 Creative Commons Attribution Non-Commercial License منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد [نشریه](#) مراجعه کنید.

حاکمیت. در سده نوزدهم، حقوق عمومی داخلی، نظام حقوقی حاکم بر شرکت‌های امتیازی بود؛ اما تحولات سیاسی، به پیدایش مناطق نفوذ و تأسیس کشورهای غیراروپایی در چهارچوب حقوق عمومی اروپایی انجامید؛ سرانجام، مواجهه مستقیم دول اروپایی، در سرزمین‌های استعماری به تشکیل دولت - کشورها، حذف جایگاه نیابتی شرکت‌ها، باوجود کارایی آنها و پایان حیات شرکت‌های امتیازی انجامید. با این حال، در سده بیستم و به‌ویژه در ابتدای سده بیست و یکم، شرکت‌های ملی فراملی با کارکردی تا حدودی مشابه و البته غیراستعماری، به ابزارهای اعمال حاکمیت فراسرزمینی دولت‌های متبوع خود تبدیل شدند.

کلیدواژه‌ها:

استعمار، تصدی‌گری، حاکمیت، شرکت امتیازی، شرکت ملی فراملی، منطقه نفوذ.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

آرزو رنگچیان: استفاده از نرم‌افزار، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - بررسی و ویرایش.
سید عرفان لاجوردی: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، تحلیل، نوشتن - پیش نویس اصلی.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

رنگچیان، آرزو و سید عرفان لاجوردی. «حاکمیت و شرکت‌های امتیازی: واقعیت‌های عینی، مبانی نظری». مجله پژوهش‌های حقوقی، ۲۲، ش. ۵۶ (۱۵ اسفند ۱۴۰۲): ۴۲۹-۴۶۳.

مقدمه

دولت، قوه حاکمه و دارای اختیار اعمال حاکمیت است؛ و در عین حال با تکیه بر شخصیت حقوقی، می‌تواند مانند دیگر اشخاص، به معاملات و سایر اعمال مشابه بپردازد؛ در واقع، اعمال تصدی^۱، اعمالی است که دولت، مشابه سایر افراد جامعه انجام می‌دهد^۲؛ و عواید آن، درآمد دولتی محسوب می‌شود^۳. اعمال حاکمیت^۴، اعمالی است برای تأمین منافع جامعه و اقتدار دولت و حاکمیت کشور^۵ که ناشی از قدرت عمومی و در انحصار دولت و دیگر نهادهای حاکمیتی است.

در قوانین ایران از رویکرد ساختاری، حاکمیت شامل «مجموعه نظام، اعم از رهبری، سه قوه، نیروهای مسلح و سایر سازمان‌ها و نهادهای حاکمیتی است»^۶. تصدی‌گری‌ها دو دسته‌اند: تصدی اجتماعی با برتری منافع اجتماعی و بهبود زندگی افراد^۷؛ و تصدی اقتصادی^۸، یعنی اداره و بهره‌برداری دولتی اموال جامعه، مانند اشخاص حقوق خصوصی^۹. تصدی‌گری‌های اقتصادی، خود، سه دسته است^{۱۰}: فعالیت‌های مشابه بخش خصوصی، بنگاه‌های اقتصادی صدر اصل چهل و چهار، با واگذاری

1. Act de gestion

۲. قانون تعیین مرجع دعاوی بین افراد و دولت؛ ۱۳۰۷/۲/۱۹ مجلس شورای ملی نسخ‌شده بر اساس ق.ت.م.د.ب.ا.د، ۱۳۰۹/۸/۱۳، با تعریف مشابهی از تصدی‌گری در تبصره ماده ۴ قانون.

۳. حرف «الف» برنامه مالی دولت؛ برنامه پنجم عمرانی کشور (تجدیدنظر شده) ۱۳۵۶-۱۳۵۲؛ ۱۳۵۴/۲/۲۷؛ مجلس شورای ملی.

4. Act d'autorite

۵. حرف الف ماده ۱۳۵ ق.ب.چهارم.ت.ا.ا.ف.ج.ا.؛ ۱۳۸۳/۶/۱۱؛ مجلس شورای اسلامی.

۶. حرف الف ماده ۶۴ ق.ب.سوم.ت.ا.ا.ف.ج.ا.ا. و ماده ۶۴ قانون مدیریت خدمات کشوری؛ ۱۳۸۶/۷/۸؛ مجلس شورای اسلامی.

۷. سیداکبر نیلی‌پور طباطبایی، سعید خزایی و حبیب‌اله فتاحی اردکانی، «شناخت وظایف حاکمیتی دولت و اهمیت آن در تنظیم برنامه‌های راهبردی و نظارت بر عملکرد دستگاه‌ها (بررسی چالش‌ها، راهکارها، تلاش‌های صورت گرفته در این خصوص)»، مجله تحقیقات حسابداری و حسابرسی، ۱۲، ۴۵ (۱۳۹۹)، ۶۵.

این تعریف ارگانیک، پیش‌تر در نظام حقوقی فرانسه و در ذیل نظریه دولت مدیون مورد استفاده قرار گرفته است.

۸. حرف ب ماده ۶۴ ق.ب.سوم.ت.ا.ا.ف.ج.ا.ا.؛ حرف ب ماده ۱۳۵ ق.ب.چهارم.ت.ا.ا.ف.ج.ا.ا.؛ ماده ۹ ق.م.خ.ک.

۹. حرف د ماده ۶۴ ق.ب.سوم.ت.ا.ا.ف.ج.ا.ا.

۱۰. حرف د ماده ۱۳۵ ق.ب.سوم.ت.ا.ا.ف.ج.ا.ا.؛ ماده ۱۱ ق.م.خ.ک.

۱۱. سیاست‌های کلی توسعه بخش غیردولتی، از طریق واگذاری فعالیت‌ها و بنگاه‌های دولتی؛ ۱۳۸۵/۴/۱۲-ماده ۲ قانون

اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی؛ ۱۳۸۷/۳/۲۵

هشتاد درصد مالکیت آنها؛ و فعالیت‌های در تملک کامل دولت^{۱۲}. بر اساس شواهد تاریخی، چنین تفکیکی، در نظام‌های غیرفرانسوی شناسایی نشده است؛ در انگلستان و کشورهای آنگلو ساکسون، تقسیم اعمال دولت به حاکمیت و تصدی به‌عنوان یک قاعده عام مورد پذیرش قرار نگرفته و جایگاهی نیافته است^{۱۳}. در هر حال، فارغ از باور نظام‌های حقوقی به این تفکیک، نشانه‌های اعمال حاکمیت شرکت‌ها، در سده‌های پیشین مشاهده می‌شود. از سده هفدهم، «شرکت‌ها، قدرت امپراتوری‌ها را ... اعمال می‌کردند»^{۱۴} حتی در سده نوزدهم، در مورد انجمن کنگو این سؤال وجود داشت که «آیا نهاد خصوصی کمیته پژوهشی^{۱۵} یا انجمن بین‌المللی کنگوی لئوپلد^{۱۶} حاکمیت دارد؟ ... [زیرا از رویکرد تاریخی]، گاه، به شرکت‌های امتیازی و سازمان‌های عام‌المنفعه، حقوق حاکمیتی اعطا شده است»^{۱۷}. برخورداری از شخصیت حقوقی نیز امکانی در اختیار همگان نبود. «در واقع، بعضی نهادهای جمعی که قدرتی عظیم دارند، فاقد شخصیت حقوقی هستند»^{۱۸}. پیدایش موجودیتی تجاری - حاکمیتی که از سوی دولت به رسمیت شناخته شود، افق پیشبرد سیاست‌های استعماری را گشود؛ از این منظر، می‌توان به چگونگی شکل‌گیری اشخاصی حقوقی، در قوانین موضوعه آن زمان پی برد که در عین حال از اختیارات حاکمیتی نیز برخوردار بوده‌اند.

۱- درهم‌تنیدگی حاکمیت - تصدی‌گری

در سده هفدهم، شخصیت حقوقی، نهادی برآمده از حقوق عمومی بود که ایجاد آن، با تأیید حاکمیت، از طریق صدور امتیازنامه ممکن می‌شد؛ در عین حال، اعطای شخصیت حقوقی به شرکت‌های امتیازی با تفویض دست‌کم بخشی از اختیارات حاکمیتی به آنها، هم‌زمان بوده است. درهم‌تنیدگی اختیارات تجاری - حاکمیتی شرکت‌ها، در امتیازنامه‌ها هویدا است. طبق امتیازنامه

۱۲. س.ک.ت.ب.غ.د- ماده ۳ ق.ا.س.ک.ا.۴۴.ق.ا.

۱۳. فرهنگ مهر، مؤسسات انتفاعی و شرکت‌های دولتی (تهران: انتشارات دانشکده علوم اداری و مدیریت بازرگانی دانشگاه تهران، ۱۳۴۹)، ۴.

14. Janet McLean, "The Transnational Corporation in History: Lessons for Today?", *Indiana Law Journal*, 79, 2(2004), 366.

15. Comités des études

16. Léopold's Association International du Congo

17. Marti Koskenniemi, *The Gentle Civilizer of Nations, The Rise and the Fall of International Law* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 143-156.

18. McLean, Op.cit. 376.

کمپانی هند شرقی هلند، ادغام شرکت‌های پیشین و تأسیس شرکت جدید «بر اساس اختیارات و اقتدارهای حاکمیتی، تأیید و تنفیذ شده است»؛ و نقض امتیازنامه، تجاوز و تعدی به فرمان حاکمیتی است.^{۱۹} قاعده ممنوعیت تأسیس شرکت، بدون امتیازنامه و خارج از حقوق عمومی، در سده هجدهم نیز ادامه داشت؛ در بریتانیا «با تصویب قانون بابل^{۲۰}، پس از ۱۷۲۰، تأسیس شرکت تجاری، بدون صدور فرمان صریح سلطنتی، جرم‌انگاری شد»^{۲۱}.

تا پیش از پیدایش شرکت‌های ثبتي غيرامتیازی در سده نوزدهم، اعطای شخصیت حقوقی به شرکت‌ها، در چهارچوب حقوق عمومی، تابع شرط تأمین منافع عمومی بوده است؛ و از این منظر، حیات شرکت‌های امتیازی، برای اعمال حاکمیت فراسرزمینی، موهون حرکت در چهارچوب سیاست‌های کلی دولت و اعمال قدرت به نمایندگی از دولت بوده است.

مصادیق تاریخی، روابط درهم‌تنیده شرکت‌های امتیازی و دولت‌ها را آشکار می‌کند. در آلمان، بیسمارک، مسئولیت اصلی مستعمرات را بر عهده شرکت‌ها می‌دانست.^{۲۲} در هلند نیز، کوئن^{۲۳}، پایه‌گذار استیلای کمپانی هند شرقی هلند، باور داشت «تجارت، بدون جنگ و پرداخت هزینه جنگ، بدون تجارت ممکن نیست»^{۲۴}.

در سده هفدهم، کمپانی هند شرقی بریتانیا «به‌عنوان قدرت حاکم، از پرداخت بدهی، به حکام محلی خودداری می‌کرد»^{۲۵} «بیش از هفتاد و پنج درصد متصرفات جنوب صحرا [ی] آفریقای بریتانیا، در اختیار شرکت‌ها بود»^{۲۶}؛ و حقوق‌دانان، حاکمیت نهادهای غیردولتی را بر اساس وضعیت مریلند^{۲۷}، لیبریا^{۲۸} و کنگو، ثابت می‌کردند^{۲۹}.

مریلند، به استثنای دوره‌ای کوتاه، از ۱۶۳۲ تا ۱۷۷۸، مستعمره بالتیمورها بود. «امتیازنامه انحصاری

19. Charter of the Dutch East Indies Company, VOC, 1602.

20. Bubble Act 11 June 1720 (also Royal Exchange and London Assurance Corporation Act 1719)

21. Reuven S. Avi-Yonah, "The Cyclical Transformations of the Corporate Form: A Historical Perspective on Corporate Social Responsibility". *Delaware Journal of Corporate Law*, 30, 3(2005), 784.

22. Koskenniemi, Op.cit. 118.

23. Coen

24. Justus Maria Van Der Kroef, "The Decline and Fall of the Dutch East India Company", *The Historian*, 10, 2(1948), 119.

25. *Nabobof Acrot v. Eat India Co.*, 29 Eng. Rep. 841 (Ch. 1793)

26. McLean, Op.cit. 370.

27. Maryland

28. Liberia

29. Twiss Travers, *The Law of Nations Considered as Independent Political Communities* (Oxford: Clarendon Press, 1884), 217-224.

مریلند^{۳۰} ... به شخصی حقیقی ... داد[ه شد]؛ و از این جهت، با امتیازنامه‌های شاهی شرکت‌ها متفاوت است، از جمله ... امتیازنامه ۱۶۰۶ ویرجینیا^{۳۱} برای شرکت لندن^{۳۲} و شرکت پلیموث^{۳۳}». ^{۳۴}
 در ۱۸۲۰، جامعه استعماری آمریکایی^{۳۵}، پایه‌گذار لیبریا، به سیرالئون مهاجر اعزام و تا ۱۸۴۰، با کنترل مؤثر بخش‌هایی از سرزمین، عوارض و مالیات وصول می‌کرد.^{۳۶} در ۱۸۴۶، بریتانیا، در نتیجه محرومیت از عواید گمرکی، این نهاد را شناسایی نکرد؛ اما کنگره آمریکا، پیش‌تر جامعه استعماری آمریکا را شناسایی کرده بود.

در نهایت، سده نوزدهم شاهد یکی از عجیب‌ترین مصادیق اعطای شخصیت حقوقی به نهادی غیردولتی است؛ «در ۲۲ آوریل ۱۸۸۴، ایالات متحده، انجمن [غیردولتی بین‌المللی کنگو] را به‌عنوان قدرت حاکم ... در کنگو، شناسایی کرد؛ ... [و این] انجمن، به عضویت معاهده برلین پذیرفته ... شد»^{۳۷}. امروزه باور بر این است که «شرکت، حاکمیت ندارد»^{۳۸}؛ اما حتی در نظام‌های حقوقی معاصر نیز، بارقه‌هایی از تداوم مناسبات حاکمیت و شرکت‌ها هویدا است؛ تأسیس شرکت‌های دولتی، کماکان جزئی از حقوق عمومی و منوط به اثبات تأمین منافع عمومی است. نقش تأثیرگذار دولت‌های متبوع در جهت‌گیری فعالیت‌های شرکت‌های ملی فراملی، مشابهت‌های میان شرکت‌های امتیازی و شرکت‌های ملی را در اعمال حاکمیت آشکار می‌کند. امروزه، ایجاد شرکت‌های ملی فراملی^{۳۹} یکی از تجلیات مناسبات متقابل میان حاکمیت و شرکت‌هاست که مفهومی کم‌وبیش جدید در اقتصاد بین‌المللی به شمار می‌آیند؛ این شرکت‌ها، اساساً شرکت‌های دولتی یا تحت کنترل دولت هستند؛ و هماهنگی بیشتری با اولویت‌ها و ترجیحات دولت متبوع خود دارند؛ و به همین دلیل، از امتیازات ترجیحی مالی، خدمات تدارکاتی و اولویت‌های یارانه‌ای دولتی نیز برخوردارند. این شرکت‌ها یا موسسات، ممکن است کالا و یا جزئا در مالکیت دولت یا حاکمیت باشند؛ و به‌طور معمول برای مشارکت در فعالیت‌های معینی تأسیس می‌شوند؛

30. Charter of Maryland

31. First Charter of Virginia

32. London Company

33. Plymouth Company

34. Francesca Ditifeci, "The charter of Maryland (JUNE 20, 1632) A Model of proprietary charter", *II Politico*, 68, 3(2003), 511-512.

35. American Colonization Society

36. Library of Congress, Digital Collections, Maps of Liberia, 1830 to 1870, History Of Liberia: A Time Line 1820 to 1847

37. Koskenniemi, Op.cit. 144.

38. Ibidem.

39. International National Company

به‌عنوان مثال، امروزه، شرکت‌های بین‌المللی ملی نفتی^{۴۰}، رقبای جدی برای شرکت‌های بین‌المللی نفتی محسوب می‌شوند. از میان شرکت‌های بین‌المللی ملی نفت می‌توان به «پتروبراس برزیل، سه شرکت ملی نفت چین، یعنی، سی‌ان‌پی‌سی، سی‌ان‌اُسی و سینوپیک، اُن‌جی‌سی هند، پتروناس مالزی و گازپروم^{۴۱} روسیه و بسیاری شرکت‌های ملی نفت دیگر [اشاره‌داشت] که هم‌زمان در داخل و خارج از کشور متبوع خود به فعالیت مشغولند»^{۴۲}. در حال حاضر، با توجه به اینکه برخی کشورهای تولیدکننده نفت از شرکت‌های سرمایه‌گذار انتظار دارند، علاوه بر حوزه نفت و گاز، در توسعه زیرساخت‌های کشورهای تولیدکننده نیز فعالیت نمایند، به دلیل عدم تمایل اغلب شرکت‌های بین‌المللی خصوصی برای ورود به این پروژه‌های جانبی و متقابلاً پذیرش چنین شرطی از سوی شرکت‌های بین‌المللی ملی نفت در برخی کشورها، مثل شرکت نفت چین، جذابیت شرکت‌های بین‌المللی ملی افزایش یافته است^{۴۳}.

در عین حال بر اساس برخی آرای دیوان عالی ایالات متحده «اختیارات شرکت‌های دولتی، به‌عنوان بخشی از نظام سیاسی، تنها، برای تأمین منافع عمومی، [عمل می‌شود]»^{۴۴} بنابراین، دیوان عالی، قواعد شرکت‌های خصوصی را به شرکت‌های دولتی تعمیم نمی‌دهد^{۴۵}. در ایران نیز، اگرچه، قانون، وظایف حاکمیتی را از شرکت‌های دولتی منفک کرده^{۴۶} و طبق تعریف، «شرکت دولتی، بنگاه اقتصادی است که به موجب قانون، برای انجام قسمتی از تصدی‌های دولت»^{۴۷} ایجاد می‌شود؛ اما کماکان بعضی شرکت‌های دولتی، نظیر بیمه مرکزی، بانک مرکزی و تمامی شرکت‌های مناطق آزاد، از اختیارات حاکمیتی برخوردارند. به‌علاوه، وفق اصل هشتاد و پنج قانون اساسی، اعطای شخصیت حقوقی به شرکت‌های دولتی، همچنان منوط به تصویب اساسنامه، توسط مجلس شورای اسلامی است.

۲- تفکیک حاکمیت - تصدی‌گری

40. Intenational National Oil Company

41. Petrobras, China national petroleum corporation, China National Offshore Oil Corporation, China petroleum & chemical corporation, Oil and Natural Gas Corporation, Petronas, Gazprom

42. Claude Duval, Honoré Le Euch, André Pertuzio, & Jacqueline Lang Weaver, *International Petroleum Exploration and Exploitation Agreements* (New York: Narrows, 2008), 10.

43. John Mitchell, Valérie Marcel & Beth Mitchell, *What Next for the Oil and Gas Industry* (London: Chatham House, 2012), 57-67.

44. Avi-Yonah, Op. cit. 801.

45. Oregon Ry. & Navigation Co. Oregonian Ry.

۴۶. ماده ۴ ق.ب.سوم.ت.ا.ا.ف.ج.ا.ا.

۴۷. ماده ۴ ق.م.خ.ک

تا نیمه دوم سده نوزدهم، تفکیک حاکمیت - تصدی‌گری، مفهومی ناشناخته بود^{۴۸}؛ «شرکت‌ها، ملغمه‌ای بودند از اعمال حاکمیت و تجارت؛ و بر متصرفات غیراروپایی، حکمرانی می‌کردند»^{۴۹}. در فرانسه نیز «تأسیس شرکت‌های [امتیازی]، خواست دولت بود ... [اما] تا دهه ۱۷۲۰، شرکت تجاری واقعی، [برای تجارت با مستعمرات] تأسیس نشد.»^{۵۰} پس از انقلاب، اما «قانون اساسی، تفویض [حاکمیت] به بنگاه‌های خصوصی را منع کرد.»^{۵۱} بدین ترتیب حقوق داخلی فرانسه، تلاش نمود حوزه عمومی را از خصوصی به ترتیب با ارائه سه نظریه تفکیک نماید: دولت مدیون^{۵۲}، حاکمیت - تصدی و خدمت عمومی. بر اساس نظریه دولت مدیون، رسیدگی به هر دین دولتی، در صلاحیت مراجع عمومی است؛ «اما این معیار ارگانیک، خیلی وسیع بود ...؛ لذا خیلی زود، شورای دولتی، به معیار دوگانه عمل حاکمیت - تصدی روی آورد»^{۵۳} که توسط هانزین دوپانزی^{۵۴}، مطرح شد «و بعد از او حقوق‌دان‌های بزرگ، چون لافریر^{۵۵} و برتلمی^{۵۶} ... از این تقسیم دفاع نموده [اند].»^{۵۷} معیار این نظریه، روش تحقق اهداف است؛ «عمل حاکمیت، عملی است که به وسیله آن، ارگان‌های دولت، متوسل به روش دستور، منع و قاعده‌گذاری یک‌جانبه می‌شوند»^{۵۸}؛ اما به صورت تاریخی در فرانسه، «دولت، دربرگیرنده اراده عمومی است و به نام منافع عمومی، از جانب کلیت ملت سخن می‌گوید.»^{۵۹} بنابراین، دیوان حل تعارضات فرانسه، نظریه خدمت عمومی^{۶۰} را در رای بلانکو^{۶۱} جایگزین نظریه حاکمیت - تصدی نمود^{۶۲}. خدمات عمومی در

48. McLean, Op.cit. 370.

49. Wilhelm George Grew, *The Epochs of International law* (New York: Walter de Gruyter, 2000), 298.

50. Jean Sutton, "The English East India Company; The Historical Perspective", *The International Journal of Nautical Archaeology and Underwater Exploration*, 19, 1(1990), 9.

51. McLean, Op.cit. 371.

52. État débiteur

۵۳. سیدمجتبی واعظی، «معیار عمل حاکمیت در حقوق اداری ایران»، مجله مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز، ۷، ۲ (۱۳۹۴)، ۲۰۱.

54. Henrion de Pensey

55. Laferrière

56. Barthélemy

۵۷. علی اصغر پورهمايون، «اعمال حاکمیت و تصدی»، مجله مجموعه حقوقی، ۱۷۳، ۱۳۱۹، ۸۱۸.

58. Yves Gaudemet, *Traité de droit administrative*, Tome 1, 16ème edition (Paris: L.G.D.J, 2001), 32.

59. Alistair Cole, "State Reform in France: From Public Service to Public Management?", *Perspectives on European Politics and Society journal*, 11, 4(2010), 3.

60. Le service public théorie.

61. Blanco, concl. David, Tribunal des conflits (1873).

۶۲. سعید خانی والی‌زاده، «نقد رأی بلانکو»، فصلنامه رأی، ۶، ۲۱ (۱۳۹۶)، ۱۶۲.

نظام حقوقی فرانسه که شامل فعالیت‌های مقام عمومی با هدف تأمین منافع عمومی^{۶۳} است، موارد ذیل را در بر می‌گیرد^{۶۴}: «وظایف حاکمیتی»^{۶۵}، «خدمات غیرتجاری»^{۶۶}، ایجاد زیرساخت‌های منحصر به فرد با امکان تفویض تأمین آنها به «بخش خصوصی»^{۶۷} و «بخش تجاری»^{۶۸}.

هرچند در حقوق داخلی فرانسه، نظریه حاکمیت - تصدی با نظریه خدمات عمومی جایگزین شد، اما در عرصه بین‌المللی نظریه حاکمیت - تصدی، برای فرانسه کارکردهای استعماری داشت و موجب شد فرانسه در نیمه دوم سده نوزدهم، از منع اعمال حاکمیت شرکت‌ها سخن به میان آورد تا وزارت مستعمرات و دریانوردی فرانسه، حقوق شرکت‌های امتیازی سایر کشورهای اروپایی را به رسمیت نشناسد؛ «انتقاد حقوق دانان فرانسوی از فعالیت شرکت‌های امتیازی، در ابتدا، به طور کامل، منطبق با سیاست استعماری فرانسه بود.»^{۶۹} در واقع، «اختلاط حاکمیت»^{۷۰} و مالکیت^{۷۱} در ابتدای سده هفدهم و تفکیک آنها در سده نوزدهم، هر دو، در خدمت استعمارگران بود.^{۷۲} اگرچه «از دهه ۱۸۹۰، فرانسه نیز به شرکت‌های استعماری روی آورد، [و] انتقادها فروکش کرد.»^{۷۳} با این حال، فرانسه، از طریق وزارت مستعمرات و دریانوردی، یگانه کشور اروپایی بود که بیشتر بدون اتکا به شرکت‌های امتیازی، حضور مستقیم خود را در مستعمرات توسعه داد.

۳- اعمال اختیارات حاکمیتی شرکت‌های امتیازی

حاکمیت، رابطه‌ای است اقتداری؛ و هدف اصلی شرکت‌های امتیازی، از سده هفده، سودآوری بوده است؛ «بریتانیایی‌ها، در وهله نخست، خود را تاجر و سپس، حاکمان سرزمینی می‌دانستند.»^{۷۴} در سده

۶۳. هرچند در متون قانونی ایران، اشاره به اصطلاح حاکمیت - تصدی فراوان است؛ اما مصادیق تصدی اجتماعی، فرهنگی، خدماتی و تصدی‌های اقتصادی، نشان‌دهنده گرایش به نظریه «خدمات عمومی» است.
64. https://www.larousse.fr/encyclopedie/divers/service_public/187160.

۶۵. نک: حرف الف ماده ۶۴ ق.ب.سوم.ت.ا.ا.ف.ج.ا.ا. و ماده ۸ ق.م.خ.ک.

۶۶. نک: تصدی‌های اجتماعی، فرهنگی و خدماتی: حرف ب ماده ۶۴ ق.ب.سوم.ت.ا.ا.ف.ج.ا.ا. حرف ب ماده ۱۳۵ ق.ب.چهارم.ت.ا.ا.ف.ج.ا.ا. ماده ۹ ق.م.خ.ک.

۶۷. نک: تصدی اقتصادی (حرف د ماده ۱۳۵ ق.ب.چهارم.ت.ا.ا.ف.ج.ا.ا.): ماده ۲ ق.ا.س.ک.ا.ا.ق.۴۴.

۶۸. نک: تصدی اقتصادی (حرف ب ماده ۳ حرف د ماده ۱۳۵ ق.ب.چهارم.ت.ا.ا.ف.ج.ا.ا.): ق.ا.س.ک.ا.ا.ق.۴۴.

69. Koskenniemi, Op.cit. 167.

70. Imperium

71. Dominium

72. McLean, Op.cit. 373.

73. Koskenniemi, Op.cit. 167.

74. Kirti. N. Chadhuri, *The Trading World of Asia and the English East India Company 1660-1760*

نوزده نیز، انجمن کنگو، «بنگاه اقتصادی [بود] ... که نه بر اساس منافع بومیان و نه حتی منافع بلژیک اداره می‌شد؛ [بلکه] عملکرد آن در راستای منافع پادشاه حاکم بوده است»^{۷۵}. با این حال، در سده‌های هفده - نوزده، شرکت‌های امتیازی به نیابت از امپراتوری‌ها و در عین حال برای حفظ انحصار تجاری خود، به اعمال حاکمیت در مستعمرات می‌پرداختند.

۳-۱- اختیارات تقنینی - قضایی - اجرایی

شرکت‌های امتیازی، سده‌ها، برای تأمین منافع سیاسی، تجاری و نظامی کشورهای متبوع خود، اختیاراتی نامحدود داشتند. اکثر شرکت‌های امتیازی از اختیارات تقنینی برخوردار بودند، از جمله شرکت خلیج هادسن^{۷۶} که تقریباً دو بیست سال، دولت واقعی بخش‌هایی از آمریکای شمالی و برخوردار از پرچم مخصوص به خود بود. امتیازنامه کمپانی هند شرقی هلند نیز تصمیمات شرکت را احکام قانونی می‌دانست. کمپانی هند شرقی بریتانیا، نیز، به وضع مقررات جزایی می‌پرداخت.^{۷۷}

اختیارات اجرایی شرکت‌های امتیازی، وسیع‌تر بود. «شرکت لندن و شرکت پلیموث ... از اختیار ضرب سکه و وضع تعرفه‌های گمرکی برخوردار بودند.»^{۷۸} کمپانی هند شرقی هلند نیز شرایط مشابهی داشت؛ «انحصار تجاری، در هند شرقی، به کمپانی هند شرقی هلند واگذار شده بود»^{۷۹}؛ در واقع تبدیل هلند به امپراتوری استعماری آسیا، دستاورد کمپانی هند شرقی هلند بوده است.

امتیازنامه‌ها، مبنای انحصار و مبارزه با قاچاق نیز بودند. هرگونه فعالیت در محدوده کمپانی هند شرقی بریتانیا، برای دیگر تابعان بریتانیا ممنوع بود^{۸۰}؛ شرکت خلیج هادسن، «مجاز بود اموال [قاچاق] را مصادره کند»^{۸۱}؛ و شرکت سلطنتی آفریقا نیز «کشتی‌های حامل قاچاق را توقیف می‌کرد»^{۸۲}. شرکت‌های امتیازی، دستگاه قضایی را نیز اداره می‌کردند. کمپانی هند شرقی هلند «مقامات قضایی

(Cambridge: Cambridge University Press, 1978), 368.

75. Félicien Cattier, *Étude sur la situation de l'État indépendant du Congo* (Bruxelles: Larcier, 1906), 343.

76. Charter and Supplement Charter of the Hudson's Bay Company (1670).

77. Charter of the East India Company, Op.cit.

78. M. F. Lindley, "The Acquisition and Government of Backward Territory in International Law", 1926, in Janet McLean, Op.cit. 366.

79. Van der Kroef, Op. cit. 124.

80. Charter of the East India Company, Op.cit.

81. Charter and Supplement Charter of the Hudson's Bay Company, Op.cit.

82. Ann M. Carlos & Jamie Brown Kruse, "The Decline of the Royal African Company: Fringe Firms and the Role of the Charter", *Economic History Review*, 49, 2(1996), 305.

را منصوب می‌کرد.»^{۸۳} حتی، شرکت خلیج هادسن، از اختیار استرداد مجرمین برخوردار بود.^{۸۴} گاه، شرکت‌ها، نمایندگان رسمی دولت‌های متبوع خود بودند؛ در ۱۷۶۳، نماینده کمپانی هند شرقی در بصره، به‌عنوان کنسول بریتانیا پذیرفته شد.^{۸۵} رفتارهای سیاسی، تجاری، مالی و نظامی کمپانی هند شرقی، به تأثیرات مهم و پایداری در تحولات سیاسی و اقتصادی دیگر کشورها و تغییرات بنیادین در ساختار روابط تجاری و اقتصادی دولت‌های وقت، در مناطق تحت نفوذ کمپانی انجامید.^{۸۶} گاهی نیز، حاکمیت دولت‌ها و شرکت‌های امتیازی، متعارض بود؛ «آریستوکراسی تجاری درهم‌تنیده‌ای که کمپانی [هند شرقی هلند] و جمهوری هلند را کنترل می‌کرد، ترجیح می‌داد، دومی، در اولی، دخالت نکند.»^{۸۷} «حکام، مقامات قضایی و نظامیان به نام فرماندار کل، دولت یا شرکت، سوگند وفاداری»^{۸۸} یاد می‌کردند؛ اما با وجود اعتراض کنسول هلند، این رویه متوقف شد. «شرکت، با اتکا به دیوان‌سالاری، واحد پول، ارتش، ناوگان و پرچم خود ... به دولتی در دولتی دیگر ... بدل شد.»^{۸۹} کمپانی هند شرقی بریتانیا نیز مدعی بود «ادای احترام به پرچم ناوگان [دولتی] بریتانیا باعث تخفیف جایگاه کمپانی ... می‌شود»^{۹۰}؛ بنابراین در سده نوزدهم، تعارض حاکمیت موازی دولت و شرکت امتیازی در مستعمرات، رو به فزونی گذاشت.

۲-۳-۲- اختیارات نظامی

از سده هفدهم، در شرق دماغه امیدنیک، اعطای اختیارات نظامی به شرکت‌ها اجتناب‌ناپذیر بود؛ بریتانیا، «نمی‌توانست نیروی نظامی منظم به شبه قاره هند اعزام کند»^{۹۱}. «نیروی دریایی، حضوری در دریاها و شرقی نداشت.»^{۹۲} کمپانی هند شرقی هلند نیز، بارها، «از دولت، تقاضای کمک نظامی کرد؛ اما

83. Peter Reynders, Translator, *Charter of the Dutch East Indies Company, Granted by the States General of the United Netherlands*, 20 March 1602, Editor Rupert Gerristen (Canberra: Australia on the Map Division of the Australasian Hydrographic Society, 2009), 6.

84. Charter and Supplement Charter of the Hudson's Bay Company, Op.cit.

۸۵. عبدالامیر امین، منافع بریتانیا در خلیج فارس، ترجمه علی رجبی یزدی (تهران: امیرکبیر، ۱۳۷۰)، ۱۲۵.

۸۶. جواد موسوی دالینی و محمدعلی رنجبر، «نقش کمپانی هند شرقی انگلیس در تغییر جایگاه سیاسی و اقتصادی ایران در خلیج فارس»، تاریخ اسلام و ایران، ۲۳، ۱۸ (۱۳۹۲)، ۳۲.

87. Van der Kroef, Op. cit. 126.

88. Charter of the Dutch East Indies Company, Op.cit. 6.

89. Van der Kroef, Op.cit. 127

90. Chadhuri, Op.cit. 109.

91. George S. Roukis, "The British East India Company 1600-1858, a model of transition management for the modern global corporation", *The Journal of Management Development*, 23, 10(2004), 942.

92. Sutton, Op.cit. 8-9.

نیرویی اعزام نشد.^{۹۳} در عین حال، شرکت‌های امتیازی، برای حضور در مستعمرات، به نیروی نظامی نیاز داشتند. این شرکت‌ها، در ابتدا، با تکیه بر برتری دریایی، در جزایر و سواحل، استحکاماتی احداث کردند. در سده هفدهم، «ضعف امپراتوری مغول در دریا موجب شد، حضور کشتی‌های جنگی پرتغال را ... در آب‌های ساحلی تحمل کند».^{۹۴} کمپانی هند شرقی هلند «برای احداث پادگان‌ها مجاز به انعقاد قرارداد با نجیب‌زادگان و حکام [محلی] ... بود».^{۹۵} شرکت خلیج هادسن نیز، تنها، «در نتیجه جنگ‌های هشت ساله [با فرانسه] و تأسیس کانادا، احداث پادگان‌ها را در مناطق مرکزی [کانادا]، معلق کرد».^{۹۶} رقابت بر سر پادگان‌ها، گاه، به جنگ می‌انجامید؛ «شرکت [سلطنتی آفریقا]، بر سر پادگان‌های هلندی در آفریقا، با [کمپانی هند شرقی هلند] وارد منازعه شد؛ به‌عنوان اقدام تلافی‌جویانه، در ۱۶۵۵، پادگان‌ها، کشتی‌ها و کالاهای شرکت ... توسط [کمپانی هند شرقی] هلند مصادره شد».^{۹۷}

تا سده نوزدهم، کمپانی هند شرقی بریتانیا «مخاصمات متعددی را پشت سر گذاشت».^{۹۸} «از ۱۷۵۰ تا ۱۸۵۸، ارتش [کمپانی] ... نماینده شاه بود».^{۹۹} شرکت سلطنتی آفریقا، از «حق انعقاد معاهدات صلح و اعلان جنگ با ملل غیرمسیحی برخوردار بود».^{۱۰۰} فعالیت‌های شرکت خلیج هادسن، «مجموعه‌ای بود از مشخصات با فرانسه»^{۱۰۱} که از ۱۶۸۲ تا ۱۷۱۸، بر سر خلیج هادسن ادامه داشت.^{۱۰۲} کمپانی هند شرقی هلند، «در ابتدای سده هجدهم و با وجود شخصیت مستقل، بزرگ‌ترین قدرت نظامی - سیاسی هند شرقی ... بود».^{۱۰۳}

شرکت‌های امتیازی، سربازگیری نیز می‌کردند. شرکت خلیج هادسن، پادگان می‌ساخت؛ و سرباز استخدام می‌کرد.^{۱۰۴} «کمپانی هند شرقی هلند، در هر جا، حاکمیت سرزمینی داشت، به طور مستقیم

93. Van der Kroef, Op. cit. 133.

94. Sutton, Op. cit. 5

95. Charter of the Dutch East Indies Company, Op.cit. 6.

96. The History of Hudson's Bay Company, *Polar Record*, 2, 9(1935), 56.

97. William Robert Scott, "The Constitution and Finance of the Royal African Company of England from its Foundation Till 1720", *The American Historical Review*, 8, 2(1903), 241.

98. Roukis, Op. cit. 941.

99. Binda Preet Sahni, "A Legal Analysis of the British East India Company", *Acta Juridica Hungarica*, 54, 4(2013), 317.

100. Scott, Op. cit. 245.

101. George E. Ellis, "Hudson Bay Company 1670-1870", *Journal of the American Geographical Society of New York*, 18, (1886), 129.

102. The History of Hudson Bay Company, Op.cit. 55-56.

103. Van der Kroef, Op. cit. 118-119.

104. Charter and Supplement Charter of the Hudson's Bay Company, Op.cit.

سرباز می‌گرفت.»^{۱۰۵} «به‌محض خروج پرتغال از سیلان، این جزیره به تأمین‌کننده اصلی ... سربازان قسم‌خورده بدل شد.»^{۱۰۶} «در آغاز عصر جدید، صادرات اصلی سوئیس، سرباز مزدور بود.»^{۱۰۷} و هلند به گور سربازان آلمانی شهره شد.^{۱۰۸}

در عین حال، استفاده از قوای نظامی شرکت‌ها در منازعات اروپایی، معمول نبود؛ از مهمات کمپانی [هند شرقی هلند] بدون رضایت شرکت، برای خدمت به کشور استفاده نمی‌شد.^{۱۰۹} در مستعمرات، اما انجام عملیات نظامی، بدون توجیه تجاری، به شرکت‌ها تحمیل می‌شد. «بیرون راندن پرتغالی‌ها از دریا‌های شرقی، هدف کمپانی هند شرقی هلند بود»^{۱۱۰}؛ و کمپانی «تصمیم قطعی داشت، مانع تجارت بریتانیایی‌ها شود»^{۱۱۱}. همچنین «از ۱۶۹۱ تا ۱۶۹۷، شرکت [سلطنتی آفریقای بریتانیا] با ناکامی‌هایی مواجه شد که تا حدی، در جنگ [با کمپانی هند شرقی هلند] ریشه داشت.»^{۱۱۲} بعدها، امتیازنامه شرکت بازمینی شد؛ و امتیازنامه جدید «کمپانی را به سدی محکم در برابر جاه‌طلبی دریایی هلند بدل کرد.»^{۱۱۳} کارکرد نظامی شرکت‌های امتیازی، در سده‌های هجده - نوزده نیز ادامه داشت: «شورش ۱۷۳۳ تی پارتی بوستون و شورش ۱۸۵۷ سربازان هندی ... نقش‌آفرینی نظامی کمپانی هند شرقی [بریتانیا] را با هدف توسعه امپراتوری بریتانیا افزایش داد. ... خصلت نظامی - سیاسی شرکت در الحاق ۱۸۴۶ پنجاب متجلی است»^{۱۱۴} به‌علاوه، «نیروی نظامی کمپانی، به صورت گسترده، برای محافظت از مرزها در برابر پیشروی احتمالی روسیه استفاده می‌شد.»^{۱۱۵} شرکت خلیج هادسن نیز، با انعقاد معاهده اوترخت، به نیابت از بریتانیا، پادگان‌های فرانسوی را تحویل گرفت. این اقدامات، نقش بی‌همتای شرکت‌های امتیازی را در مستعمرات آشکار می‌ساخت. حتی در سده بیستم نیز، شرکت‌ها بر درگیری‌های مسلحانه

105. Jan Lucassen, "A Multinational and its Labour Force: The Dutch East India Company 1595-1795", *International Labor and Working-Class History*, 66(2004), 22, 24 & 27.

106. *Ibid*, p. 23

۱۰۷. یووال نوح هراری، انسان خداگونه، تاریخ مختصر آینده. ترجمه زهرا عالی (تهران: فرهنگ نشر نو: ۱۳۹۷)، ۳۱۴.

108. Lucassen, *Op. cit.* 15.

109. Charter of the Dutch East Indies Company, *Op. cit.* 7.

110. Sutton, *Op. cit.* 7.

111. Roukis, *Op. cit.* 942.

112. W. R. Scott, *Op. cit.* 246.

113. Sutton, *Op. cit.* 7.

114. Sahni, *Op. cit.* 323.

115. Sutton, *Op. cit.* 11.

مؤثر بودند؛ «در مخاصمات صربستان - کرواسی، شرکت ام پی آر آی^{۱۱۶} ... ارتش کرواسی را به نیروی جنگنده سهمگینی بدل کرد ... . بنگاه‌های بسیاری [نیز]، در کلمبیا به مبارزه با مواد مخدر و سرکوب شورش اشتغال داشتند.»^{۱۱۷}

روی دیگر اعمال قدرت، مخارج عملیات نظامی است که هزینه سربار را افزایش و رقابت‌پذیری را کاهش می‌دهد؛ «نمایش حضور انگلستان، دلیل [ایجاد] پادگان‌های شرکت سلطنتی آفریقا] بوده است ... [که] هزینه ثابت مضاعفی را به هزینه عملیاتی تحمیل می‌کرد»^{۱۱۸}. این هزینه‌ها سرسام‌آور بود، بی‌آنکه تعهدی به تأمین خدمات عمومی وجود داشته باشد؛ در نتیجه، نارضایتی، حتی در مستعمرات سفید، فراگیر شد. در هر حال، در سده‌های هفده تا نوزده، تردیدی در اختیارات نظامی گسترده شرکت‌های امتیازی نیست.

۴- مبانی نظری اعمال حاکمیت شرکت‌های امتیازی

اعمال حاکمیت شرکت‌ها و استعمار، در زمان خود، مبتنی بر مبانی حقوقی بوده‌اند؛ این مبانی به ترتیب تاریخی عبارت‌اند از: سنت مسیحی، حقوق طبیعی، حقوق عمومی اروپایی و هم‌زمان حقوق عمومی داخلی که در پایان سده نوزدهم، با فراگیری حقوق بین‌الملل در سرزمین‌های غیراروپایی، از هم گسستند.

۴-۱- سنت مسیحی

طبق سنت مسیحی، «قدرتی وجود ندارد که ناشی از خدا نباشد»^{۱۱۹}؛^{۱۲۰} کلیسا، بر اساس عطیه کنستانتین^{۱۲۱} مدعی بود، امپراتور روم، حکومت امپراتوری روم غربی را به پاپ بخشیده است.^{۱۲۲} بر همین اساس، گفته می‌شود، فرمان عمومی ۱۴۹۳^{۱۲۳} پاپ الکساندر ششم^{۱۲۴} با سه ویرایش شناخته شده‌تر^{۱۲۵}

116. Military Professional Resources Incorporated (MPRI)

117. Roukis, Op. cit. 941, 942 & 947.

118. Carlos, Op. cit. 292.

119. non est potestas nisi e Deo: Saint Paul.

۱۲۰. سلین اسپکتور. قدرت و حاکمیت در تاریخ اندیشه غرب. چاپ دوم. ترجمه عباس باقری (تهران: نشر نی، ۱۳۹۹)، ۲۷.

121. Donation of Constantine (Donatio Constantini)

۱۲۲. هراری، پیشین، ۲۳۵-۲۳۸.

در ۱۴۴۱، پژوهش‌های لورنزو و آلّا (Lorenzo Valla) کشیش و زبان‌شناس نشان داد، این سند، جعلی است.

123. Inter Caetera

124. Pope Alexander VI; The Papal Bull Inter Caetera; May 4, 1493.

125. H. Vander Linden, "Alexander VI and the Demarcation of the Maritime and Colonial Domains of Spain and Portugal, 1493-1494", *The American Historical Review*, 22, 1(1916), 6.

«سرزمین‌های جهان جدید را به پادشاهان پرتغال و اسپانیا واگذار کرد؛ زیرا [از دید مسیحیان] ساکنان سرزمین‌های کشف شده، کافر بودند؛ و کاملاً مشروع بود، ... این سرزمین‌ها، به حکام اروپایی»^{۱۲۶} واگذار شود. در قرارداد اسپانیا - کریستوفر کلمبوس^{۱۲۷}، «تصریحی به تبلیغ مذهبی نبود»^{۱۲۸}، با این حال، فرمان عمومی پاپ، «همانند فرمان اعطایی به پادشاهان پرتغال، بر گسترش ایمان در سرزمین‌های وحشی مبتنی است»^{۱۲۹}: «شما بر آنید ساکنان و اهالی را به ... ایمان مسیحی دعوت کنید.»^{۱۳۰}

زمینه فرمان ۱۴۹۳، جهاد بود؛ یک سال پیش از فتح کنستانتینوپولیس، فرمان جهاد ۱۸ ژوئن ۱۴۵۲ «هجوم بر کفار»^{۱۳۱} پاپ نیکلاس پنجم^{۱۳۲} به نفع آلفونسوی پنجم^{۱۳۳}، پادشاه پرتغال، برای «بردگی ابدی مسلمان‌ها»^{۱۳۴}، «در هر کجا»^{۱۳۵}، بدون محدودیت جغرافیایی^{۱۳۶} صادر شد. «در ۱۴۵۶، فرمان عمومی^{۱۳۷} پاپ کالیکستوس سوم^{۱۳۸} ... اکتشافات و تصرفات ... سواحل آفریقا تا هند شرقی، یعنی آسیا را توسط پرتغال تصدیق و مخالفت با آن را تکفیر نمود.»^{۱۳۹} سرانجام، بر اساس معاهده آلکاکواس^{۱۴۰} در ۱۴۷۹ «حکام اسپانیا، در ماورا و مجاورت جزایر قناری تا گینه، از حق استعمار، به نفع پرتغال اعراض نمودند. [پاپ] سیکستوس چهارم^{۱۴۱} در ۱۴۸۱، این معاهده را [با فرمان پادشاهی ابدی^{۱۴۲}] تأیید نمود»^{۱۴۳}.

«در هفده آوریل ۱۴۹۲، کریستوفر کلمبوس، قراردادی تجاری با پادشاهی کاتولیک فردیناند و

126. Ellis, Op.cit. 127-128.

127. Christopher Columbus

128. William Henry Scott, "Demythologizing the Papal Bull Tater Caetera", *Philippine Studies*, 35, 3(1987): 349.

129. Linden, Op. cit. 8.

130. Pope Alexander VI; The Papal Bull Inter Caetera; May 4, 1493.

131. Dum Diversas

132. Pope Nicholas V. Rmanus Pontifex, (1455).

133. Alfonso V

134. Frances Gardiner Davenport, and Charles Oscar Paullin, *European Treaties Bearing on the History of the United States and Its Dependencies to 1684* (Washington: Carnegie Institution of Washington, 1917), 12.

135. <https://doctrineofdiscovery.org/dum-diversas/>.

136. Grew, Op. cit. 230.

137. Inter Caetera

138. Pope Callixtus III

139. Scott, Op. cit. 349-350.

140. Treaty of Alcáçovas; Spain-Portugal; Sept. 4, 1479.

141. Pope Sixtus IV

142. Aeterni Regis

143. Linden, Op. cit. 11.

ایزابیل^{۱۴۴} امضا کرد»^{۱۴۵}؛ پس از نخستین سفر، خوان دوم^{۱۴۶}، پادشاه پرتغال، اعلام کرد کلمبوس در محدوده وی به جستجو پرداخته؛^{۱۴۷} و «بر اساس معاهده آلکاکواس، سرزمین‌های کشف شده به پادشاه پرتغال تعلق دارد»^{۱۴۸}.

کلمب، به غرب سفر کرد؛ اما محدوده پرتغال، نیمکره جنوبی را در آفریقا و آب‌های مجاور، نخست از مراکش و سپس از جزایر قناری، به سوی جنوب شامل می‌شد؛ مبنای ادعای مغایرت با معاهده آلکاکواس، این باور عمومی تا پایان سده پانزدهم بود که «سرزمین‌های اصلی ماورای اقیانوس، در نیمکره جنوبی واقع‌اند ... و جهان جنوبی، جزایر و سرزمین‌های کوچک و بزرگی با فواصل زیاد از یکدیگر است»^{۱۴۹}؛ بعید می‌نمود، در نیمکره غربی، به غیر از آسیا، سرزمینی باشد؛ به همین دلیل، کریستوفر کلمبوس نیز، به دنبال سفر به مناطق جنوبی بود.

چهار عامل، صدور فرمان ۱۴۹۳ را تسهیل کرد: نخست، احتمال وجود سرزمین‌های قاره‌ای جدید؛ دوم، اسپانیایی بودن پاپ سوم، پادشاه پرتغال که تمایل داشت فرزند طبیعی وی «به‌عنوان وارث حکمی، شناسایی شود»^{۱۵۰}؛ در نهایت، اینکه اولویت پرتغال یافتن مسیری دریایی، به سوی شرق بود.

«فرمان عمومی [۳ می] و متن بازنگری شده [۴ می] ۱۴۹۳، واژه به واژه، یکسان‌اند و تنها سه اصلاح، مشاهده می‌شود ... [که مهم‌ترین آن] اضافه کردن خط مرزی پاپ است»^{۱۵۱}؛ ما تمام اشخاص را حتی در جایگاه پادشاه منع می‌نماییم، بدون اجازه مخصوص شما، برای تجارت یا هر هدف دیگری، در ماورای خط دو قطب سفر کنند که در غرب و جنوب، از سیصد مایلی جزایر آزورس^{۱۵۲} و دماغه سبیز^{۱۵۳} عبور می‌کند. تمام فرامین صادره از سوی پاپ مغایر، بی‌اعتبارند.^{۱۵۴} در فرمان ۲۶ سپتامبر نیز، فرامین پیشین تأیید و حدود آنها توسعه داده شد^{۱۵۵}.

«مذاکرات اسپانیا - پرتغال [برای انعقاد معاهده‌ای بر اساس فرمان پاپ] از ۱۸ آگوست ۱۴۹۳ آغاز

144. Reyes Católicos Ferdinand and Isabel

145. W.H. Scott, Op. cit. 349.

146. João II o Príncipe Perfeito (the Perfect Prince), 3 March 1455 - 25 October 1495.

147. Linden, Op. cit. 12.

148. W.H. Scott, Op. cit. 349.

149. Linden, Op. cit. 12.

150. Ibid. 8, 13, 14, 19.

151. W.H. Scott, Op. cit. 355.

152. Azores

153. Cape Verde

154. Pope Alexander VI; The Papal Bull Inter Caetera; May 4, 1493

155. Linden, Op. cit. 10.

شد؛ و به انعقاد معاهده تردسیلاس^{۱۵۶} در ۷ ژوئن ۱۴۹۴ (انجامید)^{۱۵۷} «که خط مرزی کلمبوس را به ۱۱۱۰ مایلی غرب منتقل کرد تا ضمن حفظ اکتشاف‌های تازه اسپانیا، کنترل پرتغال بر جزایری در اقیانوس اطلس تضمین شود که در مجاورت مسیر دریایی هند شرقی بود.»^{۱۵۸}

اکثر حقوق دانان، تحت تأثیر هوگوگروسوسوس^{۱۵۹}، عملکرد پاپ را داوری قلمداد می‌کنند. بر اساس دیدگاهی^{۱۶۰} دیگر، پاپ، قاضی مسیحیت و حافظ صلح بوده است. طبق نظری به کلی متفاوت^{۱۶۱} فرمان پاپ، داوری نیست و انصافی به حاکمیت ندارد.^{۱۶۲} هرچند به نظر می‌رسد پاپ، فرمان عمومی ۱۴۹۳ را مانند فرمان عمومی ۱۴۵۶، به‌عنوان حافظ صلح مسیحیان صادر کرده باشد.

اسپانیا-پرتغال، صلاحیت دنیوی پاپ را پذیرفته بودند؛ هرچند بر اساس شرط عدم رجوع، در معاهده تردسیلاس، «طرفین، به دنبال معافیت و یا تعدیل معاهده، با دخالت پاپ، نخواهند بود.»^{۱۶۳} به‌علاوه، «می‌بایست تأیید پاپ بر معاهده درخواست گردد؛ اما عدم تأیید، موجب معافیت از اجرای معاهده نیست.»^{۱۶۴}

اعتبار صلح کلیسایی نسبی بود؛ فرمان عمومی ۱۴۹۳، فرمان پادشاهی ابدی ۱۴۸۱ و فرمان عمومی ۱۴۵۶، مبنای اعطای حاکمیت دنیوی^{۱۶۵} است؛ اما «دولت‌هایی که به مرزبندی در اقیانوس اطلس پرداختند، ... عبارات‌پردازی [فرامین] را نقض حاکمیت شاهی تلقی کردند. ... پادشاهان فرانسه، به پیروی از پادشاهان انگلستان، برتری سریر مقدس را، حتی در امور کلیسایی نپذیرفتند؛ و برای پاپ در اموری دنیوی [نیز] صلاحیتی قائل نبودند.»^{۱۶۶} به همین دلیل، معاهده تردسیلاس «با اعتراض فرانسه مواجه شد»^{۱۶۷}.

سنت مسیحی، مبنای استعمار را تا پایان سده شانزده شکل داد؛ اما در سده هفدهم توسعه حقوق

156. Treaty of Tordesillas

157. Ibid. 18.

158. Scott, Op.cit.356.

159. Hugo Grotius

160. E. G. Bourne; S. E. Dawson; H. HARRISSE

161. Ernest Nys

162. Linden, Op. cit. 2-3.

163. Scott, Op. cit. 356.

164. Linden, Op. cit. 19.

165. Dominium

166. Ibid. 19.

167. Tatiana Waisberg, "The Treaty of Tordesillas and the (re)Invention of International Law in the Age of Discovery", *Journal of Global Studies*, 47(2017), 3.

طبیعی، به‌عنوان قرائتی غیرکلیسایی از حقوق مذهبی، امکان تأسیس شرکت‌های امتیازی را فراهم کرد.

۴-۲- حقوق طبیعی

«حقوق طبیعی^{۱۶۸} کلاسیک، قواعدی است ثابت و برتر از حقوق موضوعه^{۱۶۹}»^{۱۷۰} با «اصولی فرامکانی و فرازمانی ... که از طریق استدلال کشف می‌شود.»^{۱۷۱} حقوق طبیعی، «با نقشی بسزا در حقوق رم ... امروزه، بخشی از اندیشه‌های کلیسا است.»^{۱۷۲} در بریتانیا، اما بی‌میلی به حقوق مذهبی^{۱۷۳}، حقوق طبیعی را معادل رفتار متوقع از فرد متعارف^{۱۷۴} و طبیعتاً، تغییرپذیر قلمداد کرد.

حقوق طبیعی، بر خلاف حاکمیت کلیسا، فراگیر بود؛ «حکام کاتولیک، به صراحت، اعلام نموده بودند، در امور دنیوی، در محدوده حاکمیتی آنها ... قدرت برتری [برای پاپ] وجود ندارد.»^{۱۷۵} حقوق طبیعی، تصرف مؤثر و آزادی تجارت را به رسمیت می‌شناخت؛ اما کلیسا، تصرف مؤثر را منوط به شناسایی خود می‌دانست؛ و تجارت با کفار را جز در چهارچوب فرامین پاپ ممنوع کرده بود^{۱۷۶}.

تصرف مؤثر با فرامین پاپ معارض نبود؛ طبق فرمان عمومی «پاپ رم»، فتوحات پرتغال در جزایر آزورس و علیه مسلمانان در آفریقا، از دماغه ابوخطر^{۱۷۷} به سوی جنوب «به صورت مشروع و قانونی در تصرف و تملک پادشاه آلفونسو ... است؛ و بدون اجازه ویژه ... حتی مسیحیان، حقی بر آنها ندارند»^{۱۷۸}. فرمان پادشاهی ابدی نیز در تأیید معاهده آلکاکواس به «تصرف مؤثر پرتغال بر جزایر اقیانوس اطلس مشروعیت بخشید.»^{۱۷۹} طبق فرمان عمومی ۱۴۹۳، نباید «هیچ‌یک از ... سرزمین‌های کشف شده ... از زمان تولد عیسی مسیح تا ۱۴۹۳، در تصرف مؤثر شاهان و نجیب‌زادگان مسیحی بوده باشد»^{۱۸۰}؛ بر

168. Natural Law

169. Positive Law

170. A. G. Chloros, "What Is Natural Law?", *The Modern Law Review*, 21(1958), 609.

171. Tony Burns, "Hegel and Natural Law Theory", *Politics*, 15(1995), 27.

172. Chloros, Op. cit. 609.

173. Canon Law

174. Chloros, Op. cit. 610-612.

175. Linden, Op. cit. 15.

176. Sidney Z Ehler & John B. Morrall, translators, *Church and State through the centuries: A collection of historic documents with commentaries* (New York: Biblo & Tannen Publishers, 1967), 145.

۱۷۷. Cape Bojador: راس البوجدور

178. Pope Nicholas V; Rmanus Pontifex, (1455).

179. Scott, Op. cit. 349.

180. Pope Alexander VI; The Papal Bull Inter Caetera (1493)

اساس فرمان ۲۶ سپتامبر نیز «اعتبار تصرف سرزمینی، منوط به مؤثر بودن است»^{۱۸۱}. از سده شانزدهم، حقوق طبیعی، قرائتی غیرکلیسایی از حقوق مذهبی ارائه داد؛ در حقوق طبیعی، مالکیت ناشی از تصرف مؤثر، بدون تأیید کلیسا، مشروع بود؛ «نجیب‌زادگان مسیحی، به حقوق ادعایی یکدیگر، بر اساس تقدم تصرف و یا اکتشاف احترام می‌گذاشتند»^{۱۸۲}. حقوق طبیعی، غیرمسیحی نبود؛ اما با حذف کلیسا، «حقوق سرزمینی [در حقوق بین‌الملل] و حیات اراضی [در فقه مسیحی] را به یکدیگر مرتبط کرد.»^{۱۸۳}

بر اساس تمامی امتیازنامه‌ها، شرط تملک، تعلق نداشتن اراضی، به دیگر نجیب‌زادگان مسیحی است؛^{۱۸۴-۱۸۵} و مالکیت مسیحیان، در دوره صلح معتبر بود.^{۱۸۶} صلح، پیش شرط مالکیت نیست؛ اما بر اساس حقوق جنگ سده نوزدهم، تصرف مؤثر ناشی از جنگ، شناسایی می‌شود.

۴-۳- حقوق عمومی اروپایی

حقوق عمومی اروپایی مسیحی تا سده نوزده، در حقوق رم ریشه داشت؛ و حتی، بخشی از حقوق آلمان به شمار می‌رفت.^{۱۸۷} بر اساس نظریه جامعه مشترک حقوقی «فرهنگ یکپارچه و روابط ملل مسیحی، اجماعی بر سر اصول حقوق بین‌الملل پدید آورده است»^{۱۸۸}.

تا سده نوزدهم، «قانونی در جنوب خط استوا و شرق دماغه امیدنیک، حاکم نبود»^{۱۸۹}. «حقوق عمومی اروپایی، عهده‌دار تنظیم روابط غیر اروپاییان با اروپاییان نبود»^{۱۹۰}. هنری ویتن^{۱۹۱} آمریکایی معتقد بود: «حقوق بین‌الملل ملل متمدن مسیحی ...، یک چیز است و قواعد حاکم بر روابط ملل اسلامی^{۱۹۲} ... یا روابط آنها با مسیحیان، چیز دیگری ... است.»^{۱۹۳} فقط آلمان‌ها معتقد بودند، «پاره‌ای قواعد، در روابط

181. Linden, Op. cit. 19.

182. Waisberg, Op. cit. 128.

183. Ibid, 115.

184. Charter and Supplement Charter of the Hudson's Bay Company, Op.cit.

185. W. R. Scott, Op. cit. 244.

186. Charter of the East India Company, Op.cit.

۱۸۷. نجادعلی الماسی، حقوق بین‌الملل خصوصی (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۶)، ۷۸.

188. Koskenniemi, Op.cit. 113.

189. Sutton, Op. cit. 8-9.

190. Koskenniemi, Op. cit. 108-115.

191. Henry Wheaton (1785-1848)

192. Mohammedan nations

193. Henry Wheaton, *Elements of International Law with a Sketch of the History of Science* (London:

با دول متمدن غیراروپایی [نظیر ایران، چین و ژاپن]، حاکم است. ...؛ [اما]، روابط با اقوام غیرمتمدن، ... تابع ... حقوق بین‌الملل نیست.»^{۱۹۴}

حاکمیت شرکت‌های امتیازی، «از اعمال حقوق ملل اروپایی در مستعمرات ممانعت می‌کرد»^{۱۹۵}؛ و نظم حقوقی، «منازعات استعماری را درگیری نهادهایی برابر [و بی‌ارتباط با حقوق عمومی اروپایی] می‌دانست»^{۱۹۶}.

حقوق طبیعی نمی‌توانست حاکمیت را بر اساس تصرف مؤثر، توجیه کند؛ هرچند «اشخاص خصوصی، چه اروپایی، چه بدوی، از حمایت‌های حقوق طبیعی برخوردار بودند»^{۱۹۷}، اما حقوق طبیعی، به اشخاص حقیقی تعلق داشت؛ و در نتیجه، مبنای حاکمیت به شمار نمی‌رفت.

حقوق عمومی اروپایی، ضابطه تصرف مؤثر حقوق طبیعی را برای شناسایی حاکمیت پذیرفت. بر همین اساس، در سده هجدهم، تصرف شمال برزیل، پرتغال را در موضع مطالبه اصلاح معاهده تردسیلاس قرار داد. «معاهده مادرید»^{۱۹۸}، حقوق اکتشافی را با قاعده «متصرف واقعی، ذی‌حق است»^{۱۹۹} منسوخ نمود.^{۲۰۰}

در اواخر سده نوزدهم، دکترین، به تصرف مؤثر توجه کرد. از دهه ۱۸۷۰، «کتب مرجع، تصرف مؤثر را ذیل حقوق سرزمینی بررسی کردند: ... [و] از شرایط [ایجاد] حق سرزمینی»^{۲۰۱} دانستند. با این حال، در عمل، تصرف مؤثر نادیده گرفته شد. در ۱۸۸۵ «شرط تصرف مؤثر مستعمرات [آفریقا]، در معاهده برلین، به شدت محدود شد. ... در ابتدای سده بیستم، طرح ادعا بر سرزمین‌های دور^{۲۰۲} و مناطق نفوذ، روبه‌ای معمول بود و اعتبار آن با واقعه فُشدا^{۲۰۳} تأیید شد»^{۲۰۴} که طی آن بریتانیا، تصرف مؤثر فرانسه را به رسمیت شناخت. سرانجام «توافق مارس ۱۸۹۹ فرانسه - بریتانیا و معاهدات [۸ آوریل] ائتلاف دوستانه»^{۲۰۵}

Felloewes, 1836), 51.

194. Paul Heilborn, Das volkerrechtliche Protektorat, Berlin, Springer, 1891, 7-28, in Marti Koskenniemi, Op. cit. 129.

195. McLean, Op. cit. 371.

196. Ibid. 370.

197. Koskenniemi, Op.cit. 115.

۱۹۸. معاهده ۱۷۵۰ اسپانیا - پرتغال، برای پایان مخاصمات آمریکای جنوبی در محدوده رود اروگوئه

199. utis possidetis

200. Waisberg, Op. cit. 9.

201. Koskenniemi, Op. cit. 148-149.

202. Hinterland

203. Fashoda

204. Koskenniemi, Op. cit. 152.

205. Entente Cordiale

۱۹۰۴، تصرف مؤثر را برای ایجاد حقوق استعماری نادیده گرفت.»^{۲۰۶} در نتیجه، با کنار گذاشتن معیار تصرف مؤثر در شناسایی حقوق استعماری، مبنای اعتبار امتیازنامه‌ها، به حقوق داخلی منتقل شد.

۴-۴- حقوق داخلی

در سده نوزدهم، استعمار، تابع حقوق داخلی بود؛ بلژیک ادعا می‌کرد «اراضی بدون مالک [مستعمرات]، تابع حقوق اساسی و مقررات حقوق خصوصی دولت است»؛^{۲۰۷} بریتانیا معتقد بود «حقوق بین‌الملل، ... نحوه رفتار با بومیان را به وجدان دولت حاکم واگذار می‌کند.»^{۲۰۸} عملکرد آلمان نیز «بیشتر مبتنی بر حقوق عمومی ملی بود تا حقوق بین‌الملل»^{۲۰۹}.

در فقدان معیار تصرف مؤثر، امتیازنامه‌ها از حقوق داخلی اعتبار می‌گرفتند. شرکت‌ها موظف بودند امتیازنامه‌های اعطایی به اشخاص دیگر را رعایت نمایند.^{۲۱۰} البته، تعهدی به رعایت امتیازنامه‌های خارجی نداشتند؛ زیرا امتیازنامه‌های ناشی از حقوق داخلی، تکلیفی برای تابعان و اتباع^{۲۱۱} سایر دولت‌ها ایجاد نمی‌کرد. این استنباط، به تصریح در امتیازنامه شرکت خلیج هادسن آمده است.^{۲۱۲} حقوق عمومی داخلی، اما برای حل تعارض شرکت‌های امتیازی در یک محدوده جغرافیایی واحد، راهکاری نداشت؛ تنش آنگاه تشدید می‌شد که منازعه، میان شرکت امتیازی، از یک طرف و کشوری اروپایی، از سوی دیگر رخ دهد.

۵- فراگیری حقوق بین‌الملل: افول شرکت‌های امتیازی

در پایان سده نوزدهم، فرانسه، در سرزمین‌های غیراروپایی، مستقیماً حضور داشت و اعمال حاکمیت استعماری می‌کرد؛ شرکت‌های امتیازی، در برابر فرانسه، ناگزیر به جنگ‌هایی بودند که تابع حقوق عمومی اروپایی نبود. روابط ایالات متحده آمریکا نیز، با شرکت‌های امتیازی بریتانیایی آمریکای شمالی، از حقوق عمومی اروپایی تبعیت نمی‌کرد. حقوق عمومی اروپایی، برای حل این مشکل، دست به ایجاد

معاهدات حل و فصل تعارض بر سر مستعمرات و پایان سیاست خصمانه میان دو کشور

206. Koskenniemi, Op. cit. 154.

207. Ernest Nys, *État indépendant du Congo et le droit international* (Bruxelles: Hayez, 1903), 328.

208. John Westlake, *Chapters on the Principles of International Law* (Cambridge: Cambridge University Press, 1894), 143.

209. Koskenniemi, Op. cit. 109.

210. Charter and Supplement Charter of the Hudson's Bay Company, Op. cit.

۲۱۱. در مستعمرات، تابعان، بر خلاف اتباع، از حقوق شهروندی محروم بودند.

212. Charter and Supplement Charter of the Hudson's Bay Company, Ibid.

مناطق نفوذ و تأسیس کشورهای برابر در سرزمین‌های غیراروپایی زد.

۵-۱- مناطق نفوذ

منطقه نفوذ، محدوده‌ای است که یک یا چند دولت اروپایی، در برابر دولت اروپایی دیگری تعهد می‌دادند در آن، از اعمال نفوذ سیاسی- نظامی- اقتصادی خودداری کنند، بی‌آنکه دولت ذی‌نفع، در منطقه نفوذ، تصرف مؤثر داشته باشد. در سده نوزدهم «دولت‌های قدرتمند، برای تسلط بر اروپا، مناطق نفوذ دائمی برپا کردند.»^{۲۱۳}

مناطق نفوذ خارج از اروپا، محصول معاهدات با حکام محلی و یا توافق دول اروپایی بودند. کمپانی هند شرقی بریتانیا «امتیازنامه‌های تجاری متعددی با مسلمانان مغول [در هند] منعقد کرد.»^{۲۱۴} کمپانی هند شرقی هلند، مجاز به انعقاد قرارداد با نجیب‌زادگان و حکام محلی بود.^{۲۱۵} معاهده ۱۷۱۳ اوترخت^{۲۱۶}، از نخستین توافقات تعیین منطقه نفوذ خارج از اروپاست که موجب شد حوزه خلیج هادسن در آمریکای شمالی، به بریتانیا واگذار شود.^{۲۱۷} «از ۱۸۲۰ تا ۱۸۸۰، [حاکمیت محلی] مصر [که از تبعیت عثمانی سرباز می‌زد]، با کمک بریتانیا، سودان را اشغال کرد.»^{۲۱۸} استینلی^{۲۱۹}، نماینده لئوپلددوم، پادشاه بلژیک نیز با حکام محلی کنگو، معاهده الحاق منعقد می‌نمود.^{۲۲۰}

مشخص نبودن منطقه نفوذ فرانسه- بریتانیا- آلمان در آفریقا، موجب شد «ذی‌نفعان، از ترس وقوع جنگ در اروپا بر سر منافع متعارض، در ۱۸۸۴، در برلین»^{۲۲۱} «بر سر اصول حل و فصل تعارض صلاحیت قدرت‌های اروپایی»^{۲۲۲} توافق نمایند. منطقه نفوذ، روح معاهده برلین است.

دولت‌های اروپایی «ترجیح دادند به جای توافق کلی، [یعنی، تعریف تصرف مؤثر]، اختلاف‌ها را مورد به مورد^{۲۲۳} حل و فصل نمایند ... از همین جهت، دو دسته معاهده مهم در ۱۸۹۰ منعقد شد، نخست،

213. Antione Pillet & Paul Fauchille, "Le droit international au commencement du XXe siècle", *Revue Générale de droit International Public*, 8(1901), 400-408.

214. Roukis, Op. cit. 942.

215. Charter of the Dutch East Indies Company, Op. cit. 6.

216. Treaty of Utrecht

217. The History of Hudson Bay Company, Op.cit. 55-56.

۲۱۸. هراری، پیشین، ۳۳۴-۳۳۵.

219. Henry Morton Stanley

220. Koskenniemi, Op. cit. 143.

۲۲۱. هراری، پیشین، ۲۱۱-۲۱۲.

222. Koskenniemi, Op. cit. 121.

223. Ad Hoc Agreements

میان بریتانیا و فرانسه، بر سر مناطق نفوذ در سودان غربی و دیگر، میان بریتانیا و آلمان، در خصوص مناطق نفوذ شرق آفریقا.^{۲۲۴} در ایران و آسیای میانه نیز بر سر مناطق نفوذ، توافق شد. در روابط انگلیس - فرانسه، «گسترش نفوذ آلمان در شرق و به‌ویژه، راه‌آهن برلین - بغداد ... یکی از مهم‌ترین دلایل زمینه‌ساز انعقاد قرارداد ۱۹۰۷، ... به شمار آمد.»^{۲۲۵} منطقه نفوذ، کارایی تصرف مؤثر را به کلی مضمحل کرد.

۵-۲- تأسیس کشورهای غیراروپایی

حضور مستقیم فرانسه در مستعمرات و شکل‌گیری ایالات متحده، در مجاورت مستعمرات بریتانیا، به پیدایش دولت‌های غیراروپایی برابر، از طریق انحلال شرکت‌های امتیازی انجامید؛ و حقوق عمومی اروپایی، به حقوق بین‌الملل عمومی بدل شد.

شرکت خلیج هادسن «مانعی در راه توسعه حاکمیت کانادا بود»^{۲۲۶} زیرا «محدوده وسیع در اختیار شرکت، سرزمینی بود بدون دولتی شناسایی شده و توان اعمال قانون و مسئول در برابر کشورهای هم‌جوار بر اساس تعهدات بین‌المللی»^{۲۲۷} همچنین «در نیوزلند، استعمار رسمی انگلستان، برای پیش‌دستی در برابر ادعاهای دول اروپایی رقیب بر این سرزمین صورت گرفت.»^{۲۲۸}

در اواخر سده هجدهم و اوایل سده نوزدهم، دولت انگلیس، به طور مستقیم در اداره کمپانی هند شرقی ورود کرد. پارلمان بریتانیا چندین طرح مختلف را درباره کمپانی تصویب نمود که از اختیارات این کمپانی می‌کاست و قدرت دولت را در قلمروی آن افزایش می‌داد. البته هنوز در انتهای سده نوزدهم، «شرکت‌ها، ابزاری مناسب برای تصرف سرزمینی بودند.»^{۲۲۹} اما برقراری «حاکمیت رسمی، برای حل و فصل تعارضات بالقوه میان قدرت‌های استعماری رقیب، ضروری بود»^{۲۳۰}. در نهایت با شورش هندی‌ها در ۱۸۵۷ و تداوم منازعات پس از آن در سال بعد، دولت انگلستان به طور رسمی پایان کمپانی هند شرقی را اعلام کرد و هندوستان تحت کنترل مستقیم دولت بریتانیا قرار گرفت. این‌گونه بود که حیات شرکت‌های امتیازی در عین کارایی استعماری به پایان رسید.

224. Ibid, 126.

۲۲۵. علی ططری، «قرارداد ۱۹۰۷ میلادی، استعمار یا استقلال»، فصلنامه تاریخ روابط خارجی، ۱۳، ۴۹ (۱۳۹۰)، ۱۱۴.

226. Ellis, Op. cit. 132.

227. Ibid. 132.

228. McLean, Op. cit. 372.

229. Arthur Girault, "Chronique Coloniale", *Revue de droit public et de la science politique en France et à l'étranger*, 8(1897), 120-121.

230. Koskenniemi, Op. cit. 148.

نتیجه‌گیری

امروزه، نظریه حاکمیت - تصدی‌گری، اصلی بدیهی انگاشته است که بر اساس آن، شرکت‌ها از اقتدارات حاکمیتی محروم‌اند؛ اما دست‌کم، یکی از مهم‌ترین کارکردهای شرکت‌های امتیازی در سده‌های هفده - نوزده، اعمال حاکمیت استعماری بوده است تا بدین ترتیب سودآوری شرکت امتیازی و توسعه امپراتوری دولت متبوع تضمین شود. برای نیل به چنین اهدافی، شرکت‌های امتیازی تا پایان سده نوزدهم، صلاحیت‌های گسترده تقنینی، اجرایی، قضایی و حتی نظامی داشته‌اند.

استعمار، پدیده‌ای تهی از مبانی حقوقی نبوده است؛ از سده پانزدهم، سنت مسیحی، با تکیه بر معیار اکتشاف و تصرف مؤثر تصدیقی کلیسا به استعمار اسپانیا و پرتغال، در قالب جهاد علیه مسلمانان و کفار، مشروعیت بخشید. در سده هفدهم، کشورهایی که حاکمیت دنیوی کلیسا را برنمی‌تافتند، شرکت‌های امتیازی را بر مبنای حقوق طبیعی یا قرائنی غیرکلیسایی از حقوق مذهبی بنیان نهادند که در چهارچوب آن تصرف مؤثر، بدون شناسایی کلیسا، به ایجاد مالکیت می‌انجامید. حقوق طبیعی، موجد مالکیت برای شخص حقیقی بود؛ و مبنایی برای تثبیت حاکمیت فراهم نمی‌آورد؛ بنابراین حقوق عمومی اروپایی، معیار تصرف مؤثر را از حقوق طبیعی اخذ و برای تثبیت حاکمیت، شناسایی کرد. با انکار حقوق ناشی از تصرف مؤثر شرکت‌های امتیازی توسط فرانسه، امتیازنامه‌ها، همیشه و فقط در چهارچوب حقوق داخلی، معتبر بودند، بی‌آنکه توسط تابعان سایر کشورها شناسایی شوند.

قانون اساسی فرانسه اعطای اختیارات حاکمیتی را به بخش خصوصی ممنوع می‌کرد و نظریه حاکمیت - تصدی به وزارت مستعمرات و دربانوردی امکان می‌داد از شناسایی حقوق شرکت‌های امتیازی سایر دول اروپایی خودداری نماید. این امر در دیگر نظام‌های استعماری مورد پذیرش قرار نگرفت.

حضور فرانسه در مستعمرات، تنش‌های آفریقا و تأسیس ایالات متحده آمریکا در مجاورت مستعمرات بریتانیا، به خودداری از شناسایی حقوق شرکت‌های امتیازی، توسط دیگر دولت‌ها و افزایش احتمال جنگ انجامید؛ حقوق عمومی اروپایی، با تأسیس مناطق نفوذ و تأسیس دولت - کشورهای مستقل در مستعمرات سفید به این مشکل واکنش نشان داد.

شرکت‌های امتیازی، مانعی در راه تأسیس کشورهای جدید به شمار می‌رفتند؛ از این رو در پایان سده نوزدهم، استعمار رسمی با پذیرش برابری دول غیراروپایی تازه تأسیس، حقوق بین‌الملل را به معنای واقعی، جایگزین حقوق عمومی اروپایی نمود؛ شرکت‌های امتیازی، در عرصه بین‌المللی بازیگرانی برابر با دولت‌های نوظهور نبودند؛ و این‌گونه، با وجود کارآمدی، به پایان حیات خود رسیدند.

شرکت‌های امتیازی، پدیده‌هایی صرفاً تاریخی نیستند؛ زیرا نقش آنها در اعمال حاکمیت، امروزه به نحوی دیگر، در شرکت‌های دولتی تجلی یافته است که با هدف تأمین منافع عمومی تأسیس می‌شوند. در عرصه بین‌المللی نیز، هرچند امروزه، اعمال حاکمیت فراسرزمینی، با الگوی استعماری سده‌های پیشین متفاوت است، اما به سان نقش شرکت‌های امتیازی در اعمال حاکمیت فراملی، شمار قابل توجهی از شرکت‌های ملی فراملی با پشتیبانی فعال دولت، به ابزارهای اجرای سیاست‌های دولتی در عرصه بین‌المللی بدل شده‌اند و اولویت‌های آنان، لزوماً و صرفاً از منطلق بازار تبعیت نمی‌کند. این روند نشان می‌دهد نهادهای تاریخی حقوق عمومی، هنوز در تجارت بین‌الملل، به حیات خود ادامه می‌دهند. شناخت شرکت‌های امتیازی، تنها واجد ارزش تاریخی نیست؛ زیرا بدون درک کارکردها و مبانی حقوقی شرکت‌های امتیازی، نمی‌توان مصادیق اعمال حاکمیت توسط شرکت‌های ملی را در سده بیستم توضیح داد. از سوی دیگر، در سده بیست و یکم، شرکت‌های ملی فراملی، به ابزارهای اعمال حاکمیت فراسرزمینی دولت‌های متبوع خود بدل شده‌اند. درک جایگاه بازیگران غیردولتی و از جمله شرکت‌ها در حقوق بین‌الملل، کماکان نیازمند توجه به نقش این بازیگران در اعمال اقتدار عمومی است.

منابع

الف) منابع فارسی

قوانین

- برنامه مالی دولت؛ برنامه پنجم عمرانی کشور (تجدیدنظر شده) ۱۳۵۶-۱۳۵۲؛ ۱۳۵۴/۲/۲۷؛ مجلس شورای

ملی

- سیاست‌های کلی توسعه بخش غیردولتی، از طریق واگذاری فعالیت‌ها و بنگاه‌های دولتی؛ ۱۳۸۵/۴/۱۲

- قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی؛ ۱۳۸۷/۳/۲۵

- قانون برنامه پنجم عمرانی کشور (تجدیدنظر شده) ۱۳۵۶-۱۳۵۲؛ ۱۳۵۴/۲/۲۷

- قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی؛ ۱۳۸۳/۶/۱۱

- قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی؛ ۱۳۷۹/۱/۱۷

- قانون تعیین مرجع دعاوی بین افراد و دولت؛ ۱۳۰۹/۸/۱۳

- قانون تعیین مرجع دعاوی بین افراد و دولت؛ ۱۳۰۷/۲/۱۹

- قانون مدیریت خدمات کشوری؛ ۱۳۸۶/۷/۸

کتاب

- اسپکتور، سلین. قدرت و حاکمیت در تاریخ اندیشه غرب. چاپ دوم. ترجمه عباس باقری. تهران: نشر نی،

۱۳۹۹.

- الماسی، نجادعلی. حقوق بین‌الملل خصوصی. چاپ هفدهم. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۶.

- امین، عبدالامیر. منافع بریتانیا در خلیج فارس. ترجمه علی رجبی یزدی. تهران: امیرکبیر، ۱۳۷۰.

- مهر، فرهنگ. مؤسسات انتفاعی و شرکت‌های دولتی. تهران: انتشارات دانشکده علوم اداری و مدیریت

بازرگانی دانشگاه تهران، ۱۳۴۹.

- هراری، یووال نوح. انسان خداگونه، تاریخ مختصر آینده. ترجمه زهرا عالی. تهران: فرهنگ نشر نو: نشر آسیم،

۱۳۹۷.

مقالات

- پورهمایون، علی اصغر. «اعمال حاکمیت و تصدی». مجله مجموعه حقوقی، ۱۷۳، (۱۳۱۹)، ۷۸۹-۷۹۱.

خان‌ی والی زاده، سعید. «نقد رأی بلانکو». فصلنامه رأی، ۶، ۲۱ (۱۳۹۶)، ۱۶۱-۱۷۵.

Doi: 10.22106/JCR.2018.84044.1148

- طهری، علی. «قرارداد ۱۹۰۷ میلادی، استثمار یا استقلال». فصلنامه تاریخ روابط خارجی، ۱۳، ۴۹ (۱۳۹۰)،

۱۱۱-۱۳۶.

Doi: 20.1001.1.17352010.1390.13.49.5.5

- موسوی دالینی، جواد و محمدعلی رنجبر. «نقش کمپانی هند شرقی انگلیس در تغییر جایگاه سیاسی و

اقتصادی ایران در خلیج فارس». تاریخ اسلام و ایران، ۲۳، ۱۸ (۱۳۹۲)، ۳۵-۱۵.

Doi: 10.22051/HII2014.768.

- نیلی‌پور طباطبایی، سیداکبر، سعید خزایی و حبیب‌اله فتاحی اردکانی، «شناخت وظایف حاکمیتی دولت و

اهمیت آن در تنظیم برنامه‌های راهبردی و نظارت بر عملکرد دستگاه‌ها (بررسی چالش‌ها، راهکارها، تلاش‌های

صورت گرفته در این خصوص)». مجله تحقیقات حسابداری و حسابرسی، ۱۲، ۴۵ (۱۳۹۹)، ۴۱-۵۴.

Doi:10.22034/IAAR.2020.107123

- واعظی، سیدمجتبی. «معیار عمل حاکمیت در حقوق اداری ایران». مجله مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز،

Doi:10.22099/JLS2015.3217.

(ب) منابع انگلیسی

Books

- Chadhuri, Kirti. N. *The Trading World of Asia and the English East India Company 1660-1760*. Cambridge: Cambridge University Press, 1978.
- Davenport, Frances Gardiner and Charles Oscar Paullin. *European Treaties Bearing on the History of the United States and Its Dependencies to 1684*. Washington: Carnegie Institution of Washington, 1917.
- Duval Claude, Honoré Le Euch, André Pertuzio, & Jacqueline Lang Weaver. *International Petroleum Exploration and Exploitation Agreements*. New York: Narrows, 2008.
- Ehler, Sidney Z & John B. Morrall, translators. *Church and State through the centuries: A collection of historic documents with commentaries*. New York: Biblo & Tannen Publishers, 1967.
- Grew, Wilhelm George. *The Epochs of International law*. New York: Walter de Gruyter, 2000.
- Koskenniemi, Marti. *The Gentle Civilizer of Nations, The Rise and the Fall of International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Mitchell, John, Valérie Marcel & Beth Mitchell. *What Next for the Oil and Gas Industry*. London: Chatham House, 2012.
- Reynders, Peter, Translator. *Charter of the Dutch East Indies Company, Granted by the States General of the United Netherlands, 20 March 1602*, Editor Rupert Gerristen. Canberra: Australia on the Map Division of the Australasian Hydrographic Society, 2009.
- Travers, Twiss, *The Law of Nations Considered as Independent Political Communities*. Oxford: Clarendon Press, 1884.
- Westlake, John. *Chapters on the Principles of International law*. Cambridge: Cambridge University Press, 1894.
- Wheaton, Henry. *Elements of International Law with a Sketch of the History of Science*. London: Felloewes, 1836.

Articles

- Avi-Yonah, Reuven S. "The Cyclical Transformations of the Corporate Form: A Historical Perspective on Corporate Social Responsibility". *Delaware Journal of Corporate Law*, 30, 3(2005), 767-818. Available at: <https://repository.law.umich.edu/articles/42>
- Burns, Tony. "Hegel and Natural Law Theory". *Politics*, 15(1995), 27-32.
- Carlos, Ann M. & Jamie Brown Kruse. "The Decline of the Royal African Company: Fringe Firms and the Role of the Charter". *Economic History Review*, 49, 2(1996): 291- 313.

<https://www.jstor.org/stable/2597917>

- Chloros, A. G. "What Is Natural Law?". *The Modern Law Review*, 21(1958), 609-622.
  - Cole, Alistair. "State Reform in France: From Public Service to Public Management?". *Perspectives on European Politics and Society journal*, 11, 4(2010), 343-357. <https://doi.org/10.1080/15705854.2010.524405>
  - Ditifeci, Francesca. "The charter of Maryland (JUNE 20, 1632) A Model of proprietary charter". *Il Politico*, 68, 3(2003), 511-522. <https://www.jstor.org/stable/43102062>
  - Ellis, George E. «Hudson Bay Company 1670-1870». *Journal of the American Geographical Society of New York*, 18, (1886), 127-136. <https://doi.org/10.2307/196790>
  - Linden, H. Vander. "Alexander VI. and the Demarcation of the Maritime and Colonial Domains of Spain and Portugal, 1493-1494". *The American Historical Review*, 22, 1(1916), 1-20. <https://doi.org/10.2307/1836192>
  - Lucassen, Jan. "A Multinational and its Labour Force: The Dutch East India Company 1595-1795". *International Labor and Working-Class History*, 66(2004), 12-39. <https://www.jstor.org/stable/27672956>
  - McLean, Janet. "The Transnational Corporation in History: Lessons for Today?" *Indiana Law Journal*, 79, 2(2004): 363-377. Available at: <https://www.repository.law.indiana.edu/ilj/vol79/iss2/2>
  - Roukis, George S. "The British East India Company 1600-1858, a model of transition management for the modern global corporation". *The Journal of Management Development*, 23, 10(2004), 938-948. <https://doi.org/10.1108/02621710410566847>
  - Sahni, Binda Preet. "A Legal Analysis of the British East India Company". *Acta Juridica Hungarica*, 54, 4(2013), 317-330. DOI: 10.1556/AJur.54.2013.4.2
  - Scott, William Henry. "Demythologizing the Papal Bull Tater Cactera". *Philippine Studies*, 35, 3(1987), 348-356.
  - Scott, William. Robert. "The Constitution and Finance of the Royal African Company of England from its Foundation Till 1720". *The American Historical Review*, 8, 2(1903), 241-259. <https://doi.org/10.2307/1832924>
  - Sutton, Jean. "The English East India Company; The Historical Perspective". *The International Journal of Nautical Archaeology and Underwater Exploration*, 19, 1(1990), 5-12. <https://doi.org/10.1111/j.1095-9270.1990.tb00224.x>
  - Van Der Kroef, Justus M. «The Decline and Fall of the Dutch East India Company». *The Historian*, 10, 2(1948), 118-134. <https://www.jstor.org/stable/24436034>
  - Waisberg, Tatiana. "The Treaty of Tordesillas and the (re)Invention of International Law in the Age of Discovery". *Journal of Global Studies*, 47(2017), 1-12. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2967633>
- Cases
- Nabob of Arcot v. E. India Co. (1793).

- Oregon Ry. & Nav. Co. v. Oregonian Ry. Co. (1889). Documents
  - Bubble Act (1720).
  - Charter and Supplement Charter of the Hudson's Bay Company, The Royal Charter for Incorporating the Hudson's Bay Company, (1670).
  - Charter of the East India Company, Queen Elizabeth, (1600).
  - Maps of Liberia, 1830 to 1870, History Of Liberia: A Time Line 1820 to 1847, Library of Congress, Digital Collections, (1997).
  - Royal Exchange and London Assurance Corporation Act (1719).
  - The History of Hudson's Bay Company, Polar Record, 2, 9(1935), 54-60. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0032247400033544>
  - The Papal Bull Inter Caetera; Pope Alexander VI, (1493).
  - Treaty of Alcáçovas; Spain-Portugal, (1479).
- Site
- Dum Diversas. "Doctrine of Discovery" Last modified Decembre 30 2019. <https://doctrineofdiscovery.org/dum-diversas/>.

ج) منابع فرانسوی

- Livre
- Cattier, Félicien. *Étude sur la situation de l'État indépendant du Congo*. Bruxelles: Larcier, 1906.
  - Gaudemet, Yves. *Traité de droit administrative*. Tome 1, 16ème edition, Paris: L.G.D.J, 2001.
  - Nys, Ernest. *État indépendant du Congo et le droit international*. Bruxelles: Hayez, 1903.
- Articles
- Girault, Arthur. "Chronique Coloniale", *Revue de droit public et de la science politique en France et à l'étranger*, 8(1897), 68-89.
  - Pilllet, Antione & Paul Fauchille, "Le droit international au commencement du XXe siècle". *Revue Générale de droit International Public*, 8(1901), 400-408.
- Jugement
- Blanco, concl. David, Tribunal des conflits (1873).
- Site
- Larousse. "Accueil" dernier modifié Mars 29, 2022. https://www.larousse.fr/encyclopedie/divers/service_public/187160.

This Page Intentionally Left Blank